

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF THE LAW ENFORCEMENT FUNCTION OF THE STATE BY THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

Погасій Ю.М., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що правоохоронна функція держави – це окремий напрям діяльності держави, який реалізується спеціальними, правоохоронними органами, що уповноважені законодавством на здійснення адміністративно-правових та інших засобів попередження, профілактики та припинення правопорушень, а також ліквідацію детермінантів протиправних проявів з метою забезпечення всеохоплюючого стану безпеки і правопорядку на території всієї України. Як і будь-який тип офіційної, владної діяльності державного суб'єкта, реалізація правоохоронної функції Службою безпеки України здійснюється на підставі відправних, керівних начал, що мають назву «принципи». Мета статті полягає у розкритті змісту принципів реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України та навести їх перелік. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. Аргументовано, що до переліку відповідних засад найбільш доцільно віднести: принципи верховенства права та законності; принципи поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей; принцип презумпції невинуватості; принцип позапартійності Служби безпеки України; принцип поєднання гласності та таємності; принципи поєднання єдиноначальності та колегіальності; принцип інформування громадськості. Визначено, принципи верховенства права та законності вимагають, щоб керівним аспектом діяльності Служби безпеки України при реалізації правоохоронної функції було право, формалізоване у вигляді положень нормативно-правових актів. Робота всієї структури Служби має відбуватись лише з огляду на закладені в юридичних нормах повноваження та в жодному разі не виходити за їх рамки. Це особливо стосується заходів примусового характеру, які обмежують права та свободи громадян з ціллю забезпечення безпеки і правопорядку на території держави. Подібні обмеження повинні бути встановленими, легальними та суворо відповідати законодавчим особливостям їх застосування. Зроблено висновок, що принципи формують зміст і всебічно характеризують діяльність Служби безпеки України, як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави. Представлені вихідні засади в сукупності становлять той правовий фундамент в межах якого діє Служба безпеки України та з огляду на які організовано роботу внутрішньої системи даного представника влади.

Ключові слова: функції держави, правоохоронні функції держави, принципи реалізації правоохоронної функції держави.

The relevance of the article lies in the fact that the law enforcement function of the state is a separate area of state activity, which is implemented by special law enforcement agencies authorized by law to implement administrative, legal and other means of preventing, preventing and terminating offenses, as well as eliminating the determinants of illegal manifestations in order to ensure a comprehensive state of security and law and order throughout the territory of Ukraine. Like any type of official, authoritative activity of a state entity, the implementation of the law enforcement function by the Security Service of Ukraine is carried out on the basis of starting, guiding principles, which are called "principles". The purpose of the article is to reveal the content of the principles of the implementation of the law enforcement function of the state by the Security Service of Ukraine and to list them. The article, based on the analysis of scientific views of scientists, proposes an author's definition of the concept of principles of implementation of the law enforcement function of the state by the Security Service of Ukraine. It is argued that the list of relevant principles most appropriately includes: the principle of the rule of law and legality; the principle of respect for the rights and dignity of the person and equal treatment of people; the principle of presumption of innocence; the principle of non-partisanship of the Security Service of Ukraine; the principle of combining publicity and secrecy; the combination of single leadership and collegiality; the principle of informing the public. It is determined that the principles of the rule of law and legality require that the guiding aspect of the activities of the Security Service of Ukraine in the implementation of law enforcement and other functions be law, formalized in the form of provisions of regulatory legal acts. The work of the entire structure of the Service should be carried out only in view of the powers laid down in legal norms and in no case go beyond their framework. This especially applies to coercive measures that restrict the rights and freedoms of citizens in order to ensure security and law and order on the territory of the state. Such restrictions must be standardized, legal and strictly comply with the legislative features of their application. It is concluded that the principles form the content and comprehensively characterize the activities of the Security Service of Ukraine as a subject of the implementation of the law enforcement function of the state. The presented initial principles in total constitute the legal foundation within which the Security Service of Ukraine operates and in view of which the work of the internal system of this representative of power is organized.

Key words: state, functions of the state, law enforcement functions of the state, principles of implementing the law enforcement function of the state.

Актуальність теми. Правоохоронна функція держави – це окремий напрям діяльності держави, який реалізується спеціальними, правоохоронними органами, що уповноважені законодавством на здійснення адміністративно-правових та інших засобів попередження, профілактики та припинення правопорушень, а також ліквідацію детермінантів протиправних проявів з метою забезпечення всеохоплюючого стану безпеки і правопорядку на території всієї України. Як і будь-який тип офіційної, владної діяльності державного суб'єкта, реалізація правоохоронної функції Службою безпеки України здійснюється на підставі відправних, керівних начал, що мають назву «принципи».

Стан дослідження проблеми. Правоохоронна функція держави, як самостійне юридичне явище, а також в розрізі діяльності окремих органів державної влади аналізувалась В.І. Абрамовим, О.Г. Афонінін, О.І. Безпало-

вою, О.В. Зайчуком, В.В. Коломоєць, Ю.В. Ковбасюком, І.В. Осадчим, І.В. Сажневим тощо. Втім, незважаючи на досить ґрунтовне теоретико-правове опрацювання проблеми, правоохоронна функція – це багатоманітне та складне явище, яке має безліч форм та способів вираження в зв'язку з чим багато характерних йому аспектів все ще залишаються невизначеними.

Саме тому метою статті є розкрити зміст принципів реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України та навести їх перелік.

Виклад основного матеріалу. Почнемо із зауваження про те, що слово «принцип» наділено декількома значеннями, а саме: а) вихідне положення теорії, вчення, науки; б) першооснова, основне правило поведінки; керівне положення чи ідея, установка в будь-якій діяльності; в) те головне, що складає основу деякої сукупності фактів або знань із збереженням первинного відтінку; г) науковий,

моральний початок, правило, основа, від якої не відступають [1, с.14, 161; 2, с.91; 3, с.40–41].

Зважаючи на адміністративно-правове забарвлення процесу реалізації правоохоронної функції СБУ, вважаємо корисним для виділення змісту його вихідних засад звернутись до сутності принципів в сфері державного управління. Наприклад, І.П. Голосніченко доводить, що принципи державного – це управління керівні теоретичні ідеї, які покладені в основу формування і функціонування органів державної виконавчої влади [4, с.7]. Н.Р. Нижник розтлумачив категорію, як об'єктивні закономірності і відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління. Вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, що закріплені у своїй основі правом та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей [5, с.162]. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко, Ю.В. Ковбасюк, В.П. Трошинський та Ю.П. Сурмін описують принципи державного управління як прояви закономірностей у державному управлінні, що відображені у вигляді певних положень, які застосовуються в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Крім цього, автор підкреслює, що, як правило, це фундаментальні, науково обгрунтовані, а в певних випадках і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується і функціонує система державного управління [6, с.564].

Систематизуючи та збираючи в єдине отримані відомості, вважаємо, що під принципами реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України найбільш доцільно розуміти сукупність центральних, вихідних, фундаментальних, розчинених у нормативному матеріалі начал та ідей, які формують основу правового регулювання та процесу провадження СБУ діяльності щодо забезпечення безпеки та правопорядку на території нашої країни. Відповідно до статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України», діяльність СБУ її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиначальності і колегіальності, гласності і конспірації [7].

Безперечно, зазначені принципи, як фундамент роботи СБУ прямо відносяться до проблематики піднятої у статті, адже реалізація правоохоронної функції відбувається в поточній діяльності Служби. Однак, вважаємо перелік даних принципів більш широким та відносимо до нього:

- принципи верховенства права та законності. Перша вихідна засада, верховенство права, є однією з центральних категорій юридичної теорії. З приводу неї вироблено численні тлумачення в середовищі вітчизняних вчених, а також в рамках судової практики Конституційного Суду України. Останній, в своєму Рішенні від 02.11.2004 №15-рп/2004 КСУ підкреслив, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [8]. Законність тотожна верховенству права та має близький зміст. Як зауважує В.В. Копейчиков, даний принцип

передбачає такий режим державного і суспільного життя, за якого забезпечується повне й неухильне дотримання і виконання законів, підзаконних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. Поняття законності охоплює дотримання і виконання всієї системи нормативних актів держави. Автор також підкреслює, що законність означає, що при здійсненні посадовими особами своїх владних функцій не має місця суб'єктивізму і сваволі, що ведеться рішуча боротьба із різного роду зловживаннями, фактами зневажання законів, порушенням прав і законних інтересів громадян, а також з неправомірною поведінкою громадян [9, с.208]. Таким чином, принципи верховенства права та законності вимагають, щоб керівним аспектом діяльності Служби безпеки України при реалізації правоохоронної та інших функцій було право, формалізоване у вигляді положень нормативно-правових актів. Робота всієї структури Служби має відбуватись лише з огляду на закладені в юридичних нормах повноваження та в жодному разі не виходити за їх рамки. Це особливо стосується заходів примусового характеру, які обмежують права та свободи громадян з ціллю забезпечення безпеки і правопорядку на території держави. Подібні обмеження повинні бути вніормованими, легальними та суворо відповідати законодавчим особливостям їх застосування;

- принципи поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей. Зміст першої принципової ідеї досить повно описано в статті 5 Закону України «Про Службу безпеки України» де вказано, що діяльність СБУ здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України. Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством. Орган СБУ у разі порушення його співробітниками при виконанні службових обов'язків прав чи свобод людини повинен вжити заходів до поновлення цих прав та свобод, відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності. Служба безпеки України на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право оскаржити до суду неправомірні дії посадових (службових) осіб та органів Служби [7]. Важливі вимоги щодо діяльності СБУ, як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави, містить принцип рівного ставлення до людей. Його сутність освітлюється в статті 10 КПК відповідно до якої не може бути привілеїв чи обмежень у правах, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. У випадках і порядку, передбачених КПК, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) користуються додатковими гарантіями [10];

- принцип презумпції невинуватості. Незважаючи на той факт, що дана вихідна засада, переважно, стосується координат кримінального процесуального права, вона повно стосується інших аспектів роботи СБУ, яка виступає органом, у першу чергу, боротьби зі злочинністю. В положеннях КПК презумпція невинуватості знаходить закріплення в статті 17. Кодекс визначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК,

і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведінці з невинуватою особою [10]. Як правовий принцип, реалізації СБУ правоохоронної функції держави презумпція невинуватості полягає у тому, що в своїй роботі органи та підрозділи Служби та їх посадові особи зобов'язані ставитись до всіх, без виключення, фізичних осіб об'єктивно, не допускати передчасних висновків стосовно вини та причетності до вчинення кримінальних та інших правопорушень останніх, окрім як за наявності прямих доказів отриманих в установленому законодавством порядку. Це є додатковою гарантією того, що невинну особу не буде притягнуто до юридичної відповідальності, в той час як дійсно винна уникне покарання;

- принцип позапартійності Служби безпеки України. Відповідно до статті 6 Закону України «Про Службу безпеки України», використання СБУ в партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичні цілі, в Службі безпеки України забороняється. На період служби чи роботи за трудовим договором членство співробітників Служби безпеки України у таких об'єднаннях зупиняється. Як виняток, дозволяється членство працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, у професійних спілках [8]. Дана вихідна засада не є унікальною, адже вимога позапартійності притаманна всім правоохоронним органам, але саме в розрізі роботи СБУ має особливо важливе значення. Діяльність Служби пов'язано із забезпеченням державної безпеки, конституційного ладу, що передбачає використання досить широких засобів та заходів впливу. Виконання поставлених завдань концентрує широкі ресурси в руках посадовців СБУ. У зв'язку із цим підтримка якихось політичних течій може перетворити останню в інструмент захоплення влади, а не захисту;

- принцип поєднання гласності та таємності. Відповідно до цієї вихідної засади Служба безпеки України поєднує в своїй діяльності різноманітні методи роботи, окремі з яких допускають повне та оперативне інформу-

вання суспільства про хід та особливості їх реалізації, однак при цьому окремі заходи проводяться таємно, що передбачає можливість отримання обмеженого кола відомостей про них, або повну заборону цього. Прикладом є різноманітні заходи в рамках оперативно-розшукової діяльності, інформація стосовно яких – це державна або службова таємниця

- принципи поєднання єдиноначальності та колегіальності. СБУ – це ієрархічний, централізований орган, який очолює єдиний керівник, Голова Служби безпеки України. Це посадова особа, яка керує всією системою СБУ та забезпечує виконання нею своїх функцій. Крім того, Голова СБУ призначає на посади керівників нижчих рангів, які очолюють органи та підрозділи Служби. В той же час, відповідно до даного принципу робота СБУ передбачає колегіальний формат управління та прийняття рішень в роботі відомства. Стаття 14 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 №2229-ХІІ декларує, що в СБУ створюється колегіальний дорадчий орган – колегія, яка визначає шляхи виконання покладених на Службу безпеки України завдань, приймає рішення з основних напрямів і проблем оперативно-службової діяльності та роботи з кадрами. Рішення колегії приймаються більшістю голосів і оголошуються наказами Голови Служби безпеки України. До складу колегії входять Голова Служби безпеки України, його заступники та інші особи, крім народних депутатів України, призначені Президентом України. Перебування членів колегії в партіях, рухах, інших громадських об'єднаннях, що мають політичні цілі зупиняється [7];

- принцип інформування громадськості. Законом України «Про Службу безпеки України» встановлено, що СБУ інформує про свою діяльність через медіа, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Забороняється встановлювати обмеження на інформацію щодо загального бюджету Служби безпеки України, її компетенції та основних напрямів діяльності, а також випадків протиправних дій органів і співробітників Служби безпеки України [7].

Висновки. Таким чином, проведене в науковій статті дослідження показало, які саме принципи формують зміст і всебічно характеризують діяльність Служби безпеки України, як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави. Представлені вихідні засади в сукупності становлять той правовий фундамент в межах якого діє СБУ та з огляду на які організовано роботу внутрішньої системи даного представника влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко А.В. Принцип диспозитивності цивільно-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2002. 201 с..
2. Українська радянська енциклопедія. Вид. 2-ге / Головна редакція УРЕ. Київ, 1983. Т. 9. 945 с.
3. Усик О.О. Адміністративно-правове забезпечення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту: дис... д. філ. : 081 «Право». Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2024. 206 с.
4. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). МАУП. К., 1988. 545 с.
5. Нижник Н.Р. Природа та зміст адміністративної реформи в Україні. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи (Колектив авторів. Наук. керівн. Цветков В.В.). К.: Орія-ни, 1998. 364 с.
6. Енциклопедичний словник з державного управління. уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с..
7. Про Службу безпеки України: закон від 25.03.1992 №2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №27. Ст. 382.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): рішення від 02.11.2004 №15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. №45. Ст.2975.
9. Загальна теорія держави і права. за ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 1998. 320 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.